

Széthulló ország alulnézetből 1918 ősze – 1919 tavasza Csengerben

Fábián László

A négy éve tartó háború 1918 őszére Csenger – de az egész ország számára is egyre nagyobb áldozatokat követelt, mind emberéletben, mind anyagilag. E kettő hatására az erkölcsi-lelki válság, az elkeseredettség erősödött.

Ezeknek az eseményeknek, folyamatoknak könyvtárnyi irodalmát ismerjük, de érdemes áttekinteni azt, hogy ezek miként csapódnak le egy szatmári község mindennapi életében. Ehhez azonban magát a községet, Csengert kell megismernünk, mintegy háttérként.

Csenger a honfoglalás óta lakott település a Szamos bal partján. A középkorban majdhogynem a vármegye központjaként említik. A megyegyűléseket a XIV–XV. században rendre Csengerben tartották. 1388-tól vásárjogot bír. Az 1400-as évek elején már mezővárosként tartják számon. Rangjából, jelentőségéből az évszázadok alatt sokat veszített, de mindig is a környék meghatározó települése volt. Az 1900-as évek elején kisebb fokú iparosodás-polgárosodás zajlott le, köszönhetően az itt letelepedett nagyobb létszámú zsidóságnak. 1877-től, az akkor megalakult Csengeri járás székhelye lett. 1893-ban korszerű vashidat építettek a Szamoson. A vasút csak aránylag későn, 1908. augusztus 1-től kapcsolta be Csengert az ország vérkeringésébe, és ezért lépéshátrányba került a kisebb vasúti gócponttá fejlődött Mátészalkával szemben.

Szűkítsük az időt már csak az 1910-es évekre! A statisztikai adatokon túl szinte csak leltárszerűen sorolom fel, ami a községre vonatkozik. Tehát, Csenger adatai 1910-ből. Területe, azaz határa: *6466 kh.* Az össznépesség *3522* fő, ebből polgári *3516*, katona *6*. Külföldi honos *5* fő, míg külföldön lévő: *63* fő volt. Nemek szerint *1782* férfi és *1740* nő. Érdekesebb a nemzetiségi kép, magyar: *3491* fő, német *1* fő, oláh *26* fő és egyéb *3* fő. A felekezetek megoszlása sokatmondó, a vidék lévén kemény kálvinista, ezért nem véletlen, hogy reformátusok adták a többséget *2201* fővel, őket követték az izraelita felekezetűek *608* lélekszámmal, érdekes módon a görögkeletiek is meglehetősen sokan voltak, számuk elérte a *438* főt. A római katolikusok *274* egyént számláltak, és végül az evangélikusságot csak *4* fő képviselte (NÉPSZÁMLÁLÁS 1912. 311.).

Csengerben két pénzintézet működött abban az időben, az 1899-es alapítású Csenger és Vidéke Takarékpénztár Részvénytársaság és az 1910-ben létrejött Csengeri Népbank Részvénytársaság. A Szent Flórián Önkéntes Tűzoltóegylet 1912-től működött. Két gőzmalom üzemelt (Lichtmann malmok). Kávéháza és szállodája (Arany Csillag Szálloda, 1909), nyomdája (Satin nyomda, 1908) volt. A táviróhálózatba 1915-ben lépett be, de postája már régóta működött. 1913-ban a központban már aszfaltozott járdák voltak, ahol zsidó boltok-üzletek csoportosultak (1–3. kép). Ez a rész kisebb kisvárosi üzletnegyed városiasnak ható képét nyújtotta. Mint már említettem, Csenger járási székhely lett főszolgabírói hivatallal. A IV. választókerületnek és járási sorozási központnak itt volt

1. kép

Csenger főterének északi része, háttérben a ref. iskola

Fig. 1

Northern part of the main square in Csenger with the Calvinist school in the background

2. kép

Csenger központjának északi sarokrésze a századfordulón

Fig. 2

Northern corner of Csenger's centre at the turn of the 19th/20th century

a székhelye, valamint anyakönyvi kerületként is számon tartották. A községben kerületi csendőrlaktanya működött. A város egy fűrt kúttal büszkélkedett a központban. Kőrörvos és állatorvos rendelt.

Csenger birtokviszonyaira a nagybirtok nem volt jellemző, legnagyobb birtokosa a Szuhányi és a Kun család volt. Említésre méltó még a Németh és a Groszman birtok. A település hajdan kismemesi város volt, és a századforduló földviszonyaira ez

3. kép

Csenger központjának nyugati sarka a századfordulón

Fig. 3

Western corner of Csenger's centre at the turn of the 19th/20th century

nyomta rá bélyegét: sok volt a kisebb-nagyobb birtokos, középparaszt. Számottevő a nincstelenek, zsellérek, urasági cselédek, illetve napszámosok rétege. Szépszámú kereskedő és iparosmester színesítette a képet, nem volt kevés az alkalmazottak (tanítók, vasutasok stb.) száma sem.

Visszatérve a címben felvetett időszakra, hogy azt jobban megértsük, érdemes átlapozni Csenger község Képviselő-testületének Jegyzőkönyvét 1914-től, a háború kitörésétől, és elemezni azt, hogy az évek teltével miként kezdődtek, majd fokozódtak a nehézségek, terhek a végkifejletig, egészen a tragikus 1918 őszeig, sőt az azt követő még tragikusabb 1919-es év tavaszáig.¹

Az első háborús év, 1914 őszén még csak jelentéktelen, mondhatni adminisztratív gondok kerültek napirendre a képviselő-testületi üléseken. Közbevetőleg vegyük sorba az akkori képviselők nevét: *Bélteky Sándor községi bíró mint a képviselő-testület elnöke, Pongrácz Imre postamester, Berger Adolf kereskedő, id. Schwarcz Antal kereskedő, Molnár László gazdálkodó, Ecsedy Ignác nagygazda, Osváth János nagygazda, Eszenyi Bálint gazdálkodó, Molnár Gergely gazdálkodó, Bakk Gedeon gazdálkodó, Juhos Gábor gazdálkodó, Barkász Ignác községi pénztárnok (dédnagyapám), gazdálkodó, Osváth Sándor gazdálkodó, Barcsai Antal gazdálkodó, Tösér Lajos gazdálkodó, Molnár Miklós gazdálkodó, Bánk József gazdálkodó, Olvasztó Gábor gazdálkodó, Leuchman Ignác kereskedő, Pótor Elemér ref. lelkész, Szuhányi Ferencz nagybirtokos, Kun István középirtokos, valamint Sulyok Ede mint a képviselő-testület előadója és jegyzője.* (kgy. 1914.) A testületi üléseken általában hol többen, hol kevesebben vettek részt.

Alig pár hónappal a háború kitörése után már a szeptember 6-i közgyűlésen a háborúval kapcsolatosan kellett döntenie. Az 50. kgy. (közgyűlés) 1928/914. sz.-ban „a községi jegyző előadja, miszerint a község által háború esetére 10 beteg részére felajánlott katonai kórház a ref. iskolába berendeztetett. 10 db pokrócz 10 db szalmazsák és 20 db lepedő 147 kor értékben be is szereztetett, többi felszerelési cikkek gyűjtés útján hozattak össze. Az élelmezés felvállalására vállalkozni óhajtok dobszó útján felhívtak.” A jelentkezők által felajánlott térítési díjakat összevetették és a Határozatban már ki is hirdették, hogy „Helybéli kisegítő katonai kórházban elhelyezendő beteg katonák élelmezése Gacsi Jánosnének adatik ki, személyenként és naponként 1 kor 20 fillérért.”

Október 25-én a testületi ülésen újabb, szintén a háború kapcsán adódott probléma került a képviselő-testület elé. A 62. kgy. 2439/914. számú előterjesztésben a községi jegyző „előadja, hogy a hadi szolgálatra bevonult 30 lószekér tulajdonosa vagy a kocsisok között esetleg akadhatnak olyanok a kiknek őszi terményeik még betakarítva nincsenek, nehogy ezek veszendőbe a mezőn maradjanak, kéri a képviselőtestületet, hogy azon termények betakarítása iránt intézkedjen.” A testület természetesen kész segíteni, sőt a határozat szerint maguk a tagok hajlandók „a hadi szolgáltatásokra elmentek kint lévő terményeinek behordásáról segédkezni.” Ezzel a témával van összefüggésben a december 31-i testületi ülésen a 76. kgy. 2925/914. sz. előterjesztésben tárgyalt „a katonai használatra átvett járműveken – itt természetesen csak a szekerekre kell gondolni – és állatokon keletkezett károk és értékcsökkenések”-kel kapcsolatosan a károk felbecsülésére és megállapítására kijelölt bizottságba egy tagot szükséges delegálni.

Az első háborús év végére a magyar politikai és katonai vezetőréteg nagy része előtt világossá vált, hogy a háború hosszú és kimerítő lesz, a hátszország anyagi, valamint élőerejét teljes mértékben igénybe veszi. Ennek első jeleként a magyar társadalom a háborús gazdasági válságintézkedések sorával kényszerült szembenézni. „A háború pénzügyi terheit hadikölcsönök kibocsátásával próbálták enyhíteni. 1918 júniusáig nyolc hadikölcsön került forgalomba, összesen több mint 18,5 milliárd korona értékben. Hadikölcsön-kötvényt jegyezni szinte kötelező volt...” (BARTA 1996. 30.).

Csengerben az év végén, november 22-én már az I. Hadikölcsönről voltak kénytelenek tanácskozni. A 66. kgy. 2680/914. számú előterjesztésben a „Községi jegyző előadja, miszerint a vármegyei alispán úr 24924/914. sz. a. értesítése szerint az idő rövidségére való tekintettel

¹ A forrás a MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban található: Csenger Község képviselőtestületének Jegyzőkönyve V/11. I–II. kötet. Az alábbiakban hivatkozásként az előterjesztések számát adom meg.

a törvényhatósági bizottság nem tesz kifogást az ellen, ha a kibocsájtásra kerülő 1914 évi 6 m. kir. állami járadék kölcsön /: hadi kölcsön :/ jegyzése tárgyában ... a képviselőtestületi határozatot utólagos jóváhagyásra terjesszék be. Továbbá, hogy a hadikölcsönök jegyzéséhez a községek felhasználhatják mindazon alapjaik takarékpénztárilag kezelt készpénzeit is amelynek különös és meghatározott rendeltetése nincs, s így az alapok pénzkészletei nélkülözhetők.” A jegyző hozzátette, hogy „a községnek egyedül a Szegény alapból, mely a jelenben 3186 kor 64 fillér – volna az előjegyzéshez teljesíthető, kéri a képviselőtestületet, hogy abból 2000 koronát jegyezzen, még pedig 2 db. 1000 koronás kötvényt.”

4. kép

Szuhányi Ferenc, Budapest 1917

Fig. 4

Ferenc Szuhányi, Budapest 1917

az előjegyzéshez teljesíthető, kéri a képviselőtestületet, hogy abból 2000 koronát jegyezzen, még pedig 2 db. 1000 koronás kötvényt.” Szuhányi Ferencz, Csenger legnagyobb birtokosa (4. kép) „pártoló felszólalása” után a testület meg is szavazta ezt, s „e czélból a Csenger és Vidéke Takarékszövetkezet pénztárában kezelt Szegényalapból 2000 koronát” jegyezték, de azon kikötéssel, hogy azok az Alap tulajdonát fogják képezni. Ezt a határozatot, melyet a főispán jóváhagyott (244/915 bjkv. 1922/915 alisp. sz. a.) egyébiránt csak az 1915. július 25-i képviselő-testületi gyűlésen fogadták el véglegesen.

Az első háborús év utolsó hónapjában a csengeri Református Énekkar Jegyzőkönyvében is a háborúval kapcsolatos bejegyzést találunk: „1914 év Decz. 29 dikén. ... Az 1914ik év Augustus Isejétől a karvezetőnk Vigh József valamint több tagtársunk a harczterre vonultak és, hogy a Vigh tanító úr által szervezett új énekkar szét ne oszoljon és a temetéseken működhessen, Boros Menyhárt énekkari jegyző felszólította az öreg énekkari tagokat a további működésre.” (EV.REF.ÉNEKKAR JEGYZŐKÖNYVE)

A második háborús esztendőben, 1915-ben, az április 25-én tartott rendkívüli közgyűlésben a 9. kgy. 390/915. számú előterjesztésében a községi jegyző felvetette, hogy „azon hadbavonultak földjeit, kiknek otthon maradt családtagjaik megművelni szegénységük és igavonó állatok hiánya miatt képtelenek, úgy mint ősszel, most is művelje meg [a testület] közerő kirendelésével, menyiben most az állatok sokkal csekélyebb létszáma miatt másként nem lehet. Továbbá, hogy alakítsa meg a 2800/915 eln. sz. a. Földművelésügyi körrendeletben jelzett községi gazdasági bizottságot, ki hivatva lesz a további intézkedések megtételére.” Kiténik tehát, hogy már központilag is átlátták ezen probléma megoldásának szükségességét. A képviselő-testület természetesen kimondta a határozatában, hogy közerővel meg kell művelni a hadbavonultak földjeit, és ezzel a gazdasági bizottságot bízta meg. A megalakult gazdasági bizottság tagjaivá az eljáróság mellé beválasztották Kun István, Kun József, Kaszavitz Mór (kereskedő), Kaufman Lipót (kereskedő), Pótor Elemér, Kiss Árpád (tanító), Katona Máté (tanító), Tima Géza (tanító), Barkász Gedeon (5. kép), Osváth Ferencz és Barkász Ignácz urakat.

Ugyanezen az ülésen a 10. kgy. 884/915. számú előterjesztésben a jegyzőre jutott ismét a kellemetlen szerep,

5. kép

Barkász Gedeon képviselőtestületi tag

Fig. 5

Council member Gedeon Barkász

hogy „előadja, miszerint a Főispán úr ő méltósága a községi és körjegyzőkhöz intézett felhívása szerint a pénzügyminiszter úr a közeli napokban kibocsájtja a második hadi kölcsön jegyzés iránti felhívását, minélfogva felkéri képviselőtestületet miszerint annak minden egyes tagja hazafiúi lelkesedéssel karolja fel ezen ügyet s hasson oda úgy maga mint mások által, hogy ezen második jegyzés az elsőhöz hasonlóan kedvező fogadtatásban részesüljön.” A képviselő-testület tagjai mindezeket – nem biztos ugyan, hogy „hazafiúi lelkesedéssel” – tudomásul vették.

Az utolsó napirendi pontként szociális kérdés került terítékre, bizonyítván, hogy már itt vidéken is kezdett a közéletmezés gondokat okozni, de legalábbis számolni kellett a problémákkal. A 12. kgy.-ként a jegyző „előadja, hogy a közéletmezés a szegényebb és teljesen vagyontalan lakosság részére biztosítva legyen, célszerűnek látná, ha a község bizonyos mennyiségű kolompért, mely a legolcsóbb de elég tápláló élelmiszer czikk – szerezze be, melyet végső szükség esetén fizetés mellett vagy teljesen ingyen kiosztaná a szűkölködő lakosság közt.” A testület megbízta az elöljáróságot, hogy szerezzen be 50 mázsa krumplit, és egyben köszönetet mondott Lichtmann Kálmánnak „e célra felajánlott egymázsa tengeri felajánlásáért.”

A május 24-én, a 13. kgy. 1034/915. sz. előterjesztésben a jegyző patetikus szavakkal vezet be mondandóját: „...a méreteiben és következményeiben korszakalkotó háborúval (látnoki képességekkel rendelkező Sulyok Ede jegyző, mármint a következmények terén!) járó kiadások fedezésére újabb 1915 évi 6%-os m.kir. adómentes állami járulék kölcsönt /:II. 6% hadikölcsön:/ bocsátottak ki.” Ez nem volt váratlan a testületi tagok számára, hiszen az előző gyűlésen már a főispán jelezte ezt, és volt idejük felkészülni a bejelentésre. A jegyző folytatta az előterjesztést: „A nagyméltóságú m. kir. Belügyminiszter úr 15.799/915 B. ell. eln. sz. körrendeletével, úgy mint az első jegyzésnél, engedélyt adott arra, hogy a községek a hadi kölcsön jegyzéshez fel használhatják oly betétjeiket, melyek előreláthatóan hosszabb időn át nem fognak felhasználtatni, vagy ha igénybevételeük szükségére előállana is, a tulajdonos jogi személy egyéb bevételeiből pótolhatók.” A későbbi történések rácafoltak erre a naiv elképzelésre, de ez még a jövőben rejtőzött. Visszatérve a felvetett kérdésre, mármint a II. hadikölcsönre, természetesen most is a Szegényalaphoz nyúltak „melyből az I.-ső hadi kölcsönre a község már 2000 koronát jegyzett, ... ezen alap jelenben 1462 korona 34 fillér. ... Ennélfogva kéri a képviselőtestületet, hogy a Szegényalaphoz újabb 1000 koronát jegyezzen.” A testület a név szerinti szavazáson egyhangúlag elfogadta az indítványt.

A csengeri közellátás nehézségei eljuthattak Szatmárnémetibe is – nem mintha máshol nem lettek volna –, így jól jött a községnek az az 50 koronás pénzadomány, melyet Katz Márton, a csengeri születésű, tehetős szatmári lakos terménykereskedő adott Sulyok Ede jegyzőnek, kivel Szatmáron találkozott. Ezt az összeget „valláskülönbség nélkül, a csengeri szegények közt leendő kiosztás végett” adta (kgy. 16/915. sz.). Ugyanezen gyűlésen jelentette be a jegyző, hogy a 12. kgy. határozat alapján a „községi szegények segélyezésére az elöljáróság beszerezte az 50 m/m kolompért, összeállította a segélyezendő névsorát is” (17. kgy. sz.). Sőt Lichtman Kálmán képviselő-testületi tag újfent „a községi szegények részére egy m/m tengerit ad” – amit a testület köszönettel nyugtázott.

Eljött a harmadik háborús év, 1916. A vidék gazdasági ereje kimerülőben volt. Az 1915-ös év győzelmei után a központi hatalmak hadigépezetének egysége megbombolt. Gazdasági szempontból az első igazán súlyos 1916-os év második felében az országban állandósult az áruhiány és az infláció. „A közellátás zavarát jelezte az októberben felállított Közéletmezési Hivatal és Tanács, melyen keresztül a kormányzat központilag próbálta megszervezni és irányítani a fontosabb közéletmezési cikkek elosztását.” (BARTA 1996. 29.) Ehhez csak azt kell hozzáfűznünk, hogy Csenger, illetve Szatmár megye mezőgazdasági jelleggel bírt, a közellátás ennek ellenére már gondokat okozott. Már ez év, azaz 1916 januárjában, Szatmárnémetiben részletekre menően – a 2232-II. 1915.

B.M. sz. belügyminiszteri rendeletben – maximalizálták az élelmiszerárakat.² A későbbi újságcikkekben nyomon lehet követni a drágulást és az ezzel járó közellátási-közélelmezési gondokat, amelyek természetesen egy városban még inkább kiütözköztek.

Csengerben – bár itt azért mindenki megtermelte saját kis gazdaságában a mindennapi szükségleteket fedező élelmiszert – ugyancsak előjöttek a nehézségek. A községi jegyző az 1916. július 30-án tartott képviselő-testületi gyűlésen panasszal élt, hogy „a már béke idejében is fennállott nagyfokú elfoglaltsága közismert dolog. A háború folytán azonban még sokszorosan meg hatványozódott az ... Most azonban a nagy drágaság miatt ... a munka folyamatosan szaporodik, különösen a közélelmezés ad nagy munkát, melyet elvégezni teljesen kénytelen.” Kérése az volt, hogy adjon mellé a képviselő-testület egy kiegészítő munkaerőt. Ezt a testület meg is szavazta.

A december 17-i közgyűlésen a képviselő-testületnek ismét hadikölcsön ügyben kellett tanácskoznia, illetve döntenie. Érthetően nem volt nagy érdeklődés e téren: a jegyzőkönyv tanúsága szerint Bélték Sándor bírón kívül csak öt képviselő-testületi tag volt jelen és természetesen a jegyző. A 15. kgy. 2830/915. sz. előterjesztésben a községi jegyző szokás szerint hivatkozott a „háborúval járó rendkívüli kiadásokra” és bejelentette, hogy ezek fedezésére „újabb 1916 évi 6%-os állami járadék kölcsön /:V. 6%-os hadi kölcsön:/ bocsájtatott ki.” Természetesen a bevált módon, a Szegényalpra terhelték ezt is, amely már leapadt 1208 korona 28 fillérre. Az Alapot kezelő Csenger és Vidéke Takarékpénztár Rt. „hajlandónak nyilatkozott 1000 korona jegyzésre szükséges összeget kibocsájtani.” Ezen a közgyűlésen más napirendi pont nem volt, azon kívül, hogy a „Csenger nagyközség képviselőtestülete mélyen áthatva azon gyászestől mely Ő felsége I. Ferencz József elhalálása felett a magyar nemzetet érte, mély fájdalomnak ad kifejezést s azt jegyzőkönyvébe iktatta.”

1917. Lezárult a világháború első szakasza. A háború harmadik teljes esztendeje szokatlan hideggel köszöntött be. A hadviselő felek lázasan tervezték, hogy egymástól távoli frontokon mérnek döntő csapást ellenségekükre. A hátszág mindeközben már tűrőképessége határára ért. A Szatmárnémetiben megjelenő *Szamos* című újság január 5-i számában, az első oldalon kis glosszában már a békéről írt, mely egy elutasított békeajánlattal kapcsolatos, de egyre világosabb, hogy a kivérzett ország megnyugvásra vágyik.³ Szintén ugyanezen újság még ebben a hónapban 6-án ezt írta: „Rendkívül érdekes és az élelmiszer ellátásban új rendszert teremtő rendeletet bocsájtott ki a vármegyék alispánjához és a városok polgármestereihez báró Kürthy Lajos, az Országos Közélelmezési Hivatal vezetője. A rendelet azt a főlöttébb igazságos szempontot tartja szem előtt, hogy ma, amikor a katonák egyenlően vesznek részt a haza védelmében, itthon is teljes legyen az egyenlőség – ha már minden téren nem is lehet, de legalább az élelmiszer ellátás kérdésében.”⁴ Tulajdonképpen ez a rendelet a rekvirálást próbálja elfogadtatni, mert a *Szatmármegyei Közlöny* január 7-i számában ehhez kapcsolódva így reagált: „A vármegyénkben is mint az egész országban, nagyban folyik a rekvirálás, természetesen változatos eredménnyel. Vármegyénkürthy báró olyan óriási mennyiséget (48000 mázsa) vetett ki, hogy a vármegyében, ha ténylegesen leszállíttatnék, ugyszólván semmi termés nem maradna! ... Amint halljuk, eddig az adagokat 20%-al redukálták ... türelemre intjük tehát a közönséget, mert az itthon maradotknak is ki kell venniök részüket legalább a koplalásban a világháborúból.”⁵

Csengerben sem rózsás a helyzet. Az első képviselő-testületi ülést február 22-én tartották hat képviselővel és egy napirendi ponttal, mely hüen tükrözi a község nincstelenségét. Szokásos

² *Szamos* XLVIII: 1. 1916. január 1. 5.

³ *Szamos* LXIX: 4. 1917. január 5. 1.

⁴ *Szamos* LXIX: 5. 1917. január 6. 2.

⁵ *Szatmármegyei Közlöny* XLIII: 1. 1916. január 7. 5.

módon a jegyző benyújtja az 1. kgy. 332/917. sz. előterjesztését, „*hogy az állami ménekkel kijövő 2 katona ellátása a szűk élelmezési viszonyok miatt nehézségekbe ütközik, mert a két katona kosztolásáért a kenyérliszt adagon kívül a legolcsóbb ajánlattevő is 220 koronát kér, ez pedig olyan magas ár, a melyet a bevételekből fedezni nem lehet.*” Tragikomikus szituáció, melyet úgy oldott fel a testület, hogy „*a méneskatonáknak a szokásos sorkosztot nem adja természetben, hanem megváltja ... továbbá, hogy a fedeztetési pótdíjat úgy helybeli mint idegenét, minden kancza után 4-4 koronára emeli fel.*” Nagyfokú fásultságot, kilátástalanságot és tehetetlenséget mutat az a tény, hogy a képviselő-testület legközelebb csak öt hónap múlva, *augusztus 25-én* ült össze, a bíró és a jegyző kivételével mindössze két (!) képviselővel. Ekkor is csak holmi bor- és húsfogyasztási adók ügyében hoztak határozatot. Kétséges, hogy a két személy esetében megvolt-e a határozatképesség, de az a valószínű, hogy ezzel már nem is foglalkoztak. Nem sokkal ezután, alig egy hónap múlva, *szeptember 13-án* megint összegyűltek a községháza tanácstermében a képviselők, akik már öten is voltak a jegyzőt és a bírót nem tekintve. A gyűlés témája a februári ülésben szereplő egyetlen napirendi pont továbbgondolása volt, és felmerültek bizonyos aggályok. Most már egész keményen napfényre kerültek az ellátási nehézségek, a község nyomorúságos állapota. A 3. kgy. 1962/917. sz. jegyzői előterjesztés azzal kezdődött, hogy a „*1918 évre alakítandó fedeztetési állomást illetőleg elvállalt kötelezettségekről szóló szokásos nyilatkozat aláírás végett főszolgabíró által 3978/917 sz. kihirdetett.*” Azonban a községi bírónak, Bélték Sándornak erős aggályai támadtak azzal kapcsolatban, hogy a kötelezettségben foglaltakat a község tudja-e teljesíteni, mert „*már a folyó évi bevétel sem fedezte a kiadásokat*” (egy fedeztetési állomáson?? – F.L.). Még a zab és széna túl magas árát el lehetne viselni, de „*a mai szűkös élelmi viszonyok közt legnehezebb a katonák élelmezése, mert marhahúst a községben nem vágnak és nem mérnek, disznóhúst is hetenként csak egyszer, s nagyon valószínű, hogy ez is szünetelni fog, mert az egyetlen hentest is katonai szolgálatra behívták. ... A jövő évben még nehezebb élelmezési viszonyoknak nézünk elébe, mert főzelékfélék nem termettek, így méltán aggódik, hogy a katonák élelmezését nem tudja biztosítani.*” Nagy vita keletkezhetett „pro és kontra”, és ezután határozat született, akarja is a község a fedeztetési állást, mert az „*a lótenyésztő gazdák számára előnyös*”, de ugyanakkor elfogadta a bíró fenntartásait is, miszerint „*a fedeztetési állomás fenntartásával a közönségnek szegényebb része lenne túlterhelve.*” Ezért úgy döntöttek, hogy kéri a méntelep parancsnokságot, hogy az egész méntelep élelmezését a parancsnokság vegye át, „*ezzel szemben az istállót teljesen ingyen, a befolyó jövedelmet pedig egészen átengedné.*” A kérelem elintézéséig a nyilatkozat aláírását felfüggesztették.

Elérkeztünk az utolsó háborús évhez, *1918-hoz*. Az 1918-as esztendő mérföldkő volt a magyar történelemben, ezért kissé részletesebben foglalkozom az országos viszonyokkal. Az év elejére látszólag javult a központi hatalmak katonai helyzete, mégis a háború folytatása szempontjából kedvezőtlen körülmények közé kerültek. A hadipotenciáljuk, gazdasági erőforrásaik teljesen kimerültek. A hátszág fizikai és erkölcsi tekintetben kimerült.⁶ A rendkívüli feszült helyzetet csak súlyosbította, hogy a gazdasági életben ekkorra már a teljes bomlás jelei mutatkoztak. A lakosság leromlott fizikai és egészségügyi állapotát jelezte, hogy 1918 októberében 44 ezren haltak meg Magyarországon az országot pusztító spanyolnáthában.⁷ Szatmár megye – ezen belül a csengeri járás is – szenvedett ettől. Ezt írta a *Szamos* októberi számában: „*Pusztít a spanyol járvány a vármegyében is. Csengerben mindaddig 7–8 haláleset fordult elő, de a járás területén lévő Ökörítőban 250–300 beteg van.*” A nagy dráma már készülődött, melynek végkifejlete csak ősszel következett be Magyarországra számára. Csengerben *1918. január 6-án* tartották az év első képviselő-testületi ülését. A megjelentek létszáma a korábbiakhoz képest magas volt. A jegyző természetesen a 2. kgy. 356/918.

⁶ www.bunker.g.portal.hu – letöltés 2019. II. 24.

⁷ http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/4.html – letöltés 2019. II. 24. *Szamos* 50: 248. 1918. október 18. 3.

sz. előterjesztésében ismételten csak a nehézségeket-gondokat sorolta: „A községi bíró, pénztárnok, kisbírók és éjjeli őrök fizetése oly csekély, hogy már békeidőben felmerült ezen fizetések felemelése. ... De a hosszú háborús állapotok miatt élelmezési és ruházati cikkek oly magas árra emelkedtek fel, hogy például a kisbíró évi 160 korona fizetéséből alig tud egy pár csizmát megtalpaltatni ..., általában minden községi előjárósági tagnak nehezedett a munkakörével járó kötelezettsége, különösen a pénztárnoknak a hadi segély szétoztásával.” Javasolta tehát ezen alkalmazottak fizetésének felemelését. Ezért a képviselő-testület, hangsúlyozva „a mai rendkívüli súlyos élet viszonyokat, élelmiszerek, s általában mindennemű közszükségleti cikkek túlmagas árát”, határozatában fel is emelte azokat 1918 évtől 100%-osan.

Február 10-én ismét – az előző évek gyakorlatához képest szokatlanul gyorsan – újra összehívták a testületet. Ekkor két fontos napirend volt terítéken, az egyik, hogy a „hadbavonultak segélyezése tárgyában 480000/917 H.M. utasítás 6§-a értelmében a hadisegély véleményező bizottságba három tagot választ.” A másik, még fontosabb előterjesztés (14. kgy. 370/918. sz.) egy képviselő-testületi – Molnár László – tag (6. kép) beadványát tárgyalta „a közellátási cikkek elosztásánál felmerült rendetlenségek miatt.” A képviselő indokolta ezt „azzal a kérelemmel, hogy ezentúl csak is a bíró és a jegyző írhasák alá az utalványokat!” A határozat ki is mondta, hogy ezzel megbízni mást nem lehet. Gyanítható, hogy az elosztásnál részrehajlás mutatkozott, illetve az erőszakos fellépésű egyének, csoportok miatt voltak gondok.

6. kép
Molnár László képviselő

Fig. 6
Council member László Molnár

A testületi gyűlések ettől kezdve hónapól hónapra rendszeresen követték egymást. Számunkra itt érdektelen napirendi pontok szerepeltek. Sőt májusban két gyűlés is volt, melynek egyikén – május hó 5-én – már húsba vágó kérdést tárgyaltak. A községi jegyzőre hárult az a feladat, hogy a Csengerre kiadott szarvasmarha rekvirálási határozatokat ismertesse, melyeket a Szatmárnémetiben tartott tisztí értekezleten határoztak meg. Eszerint a „vármegye területére az összes állatlétszámot véve alapul kivetett 3600 db. vágómarha beszolgáltatása, melyből a csengeri járásra 360 db., s ebből Csengerre 1437 db. marha állomány után 22 db. esik. A rekvirálás alól ki vannak véve a tenyészbikák, igásökrök, tejelő és hasastehenek. Csak 2 éven felüli s legalább 250 kgram nettó súlyú állatok vétetnek át. A rekvirált állatok május 13án reggel a csengeri vasútállomáson vétetnek át. Elsősorban

a kereskedőktől és felmentettektől rekvirálandó.” Kereskedőből volt bőven Csengerben, hiszen a központban – azaz a Piacon – egyik zsidó bolt a másikat követte, gazdagabb-szegényebb, de nem hiszem, hogy szarvasmarhát tartottak volna, hiszen udvaruk is alig volt.

Ezután a községi előjáróság „beható mérlegelés alá vevén a fentieket s azt, hogy a községnek 1437 db. állatállománya 348 állattulajdonos közt oszlik meg, kiknek nagyobb száma oly állatok tulajdonában van, melyek nem rekvirálhatók s kevés marha állománnyal bírnak.” Ezt az ellentmondást úgy oldotta fel a községi előjáróság, hogy „ezen első rekvirálásnál azon állattulajdonosokra eszközölt kivetést, kiknek 10 db.-on felüli állatállományuk van, felmentettek, vagy felmentetjéik vannak, a vágó marhakereskedők.” Az alanti listából igen jól láthatjuk, hogy Csengerben 1918-ban kiknek volt tíznél több szarvasmarhája, avagy kik voltak felmentettek. Tehát:

„E szerint bead:

Szuhányi Ferencz	6 drbt	Németh József	3 drbot
Pinkesz Pál	3 drbt	Grószman József	3 drbt
Berger Adolf	2 drbt	if. Schwarz Antal	2 drbt
Ecsedy Gábor	2 drbt	Kaufman József	1 drbt
Berger Emánuel	2 drbt	Osváth Ferencz	1 drbt
Balogh Károly	1 drbt	Tóssér Lajos	1 drbt
Katz Lajos	1 drbt	Ecsedy Ferencz	1 drbt
		Összesen:	28 db.

A testület még sokáig vitakozott a dolgon, valószínűleg az érintettek hathatós nyomására, mert azt a megoldást fontolgatták, hogy „nem lenne e czélszerűbb s oszolnék meg arányosabban a teher, ... ha marha kereskedők, vagy más egyes személyek vásárolnák be az állatokat s azok ára minden állatra egyenlően vettetnék ki.” Ám a marhakereskedők olyan magas árat tettek a beváltási árhoz viszonyítva, hogy ettől a megoldástól visszakoztak. A képviselő-testület határozatában egyeztetett kártalanítani a rekvirált állatok tulajdonosait, miszerint „a beszolgáltatandó állatok tulajdonosai a megállapított vételár és a piaci forgalmi ár aránytalanság miatt nagy kárt szenvednének, méltányosnak és igazságosnak tartja, hogy az ár különbözethez minden állattulajdonos hozzájáruljon, annál fogva minden állat tulajdonosra kötelezővé teszi s kimondja, hogy a beszolgáltatott állatok minden kilogrammja után azonnal 2 korona 50 fillérrel kárpótolja az állattulajdonosokat.” Bár a határozat szigorúan kimondta, hogy „az így felmerült különbözet az összes állatlétszámra tekintet nélkül faj, kor, és nemre, s hogy a rekvirálás alól felmentésre igénye van e, egyenlő arányban kiveti és közadók módjára behajtja” – nem tudni, hogy miként tudta ezt a későbbiekben megoldani. Mindenesetre hozzátették, hogy egy újabb rekvirálás előtt az állatösszeírást felülvizsgáltatni fogják egy bizottság által.

Emelkedjünk kicsit felül Csenger mindennapi életén, tekintsük át röviden az országot érintő fontosabb eseményeket, melyek az év őszének sorsfordító történései voltak! Október 28-án a hadsereg főparancsnokság Páduába küldte a fegyverszüneti bizottságot, hogy az ellenségeskedések megszüntetése végett megegyezésre jusson az antanthatalmakkal. A fegyverszünetet november 3-án megkötötték. Elhallgattak a fegyverek. A katonák megunták a háborút, hátat fordítottak a rendnek, fegyelemnek. A világháború utolsó esztendejében a harci kedv teljesen hiányzott. Békét óhajtottak a katonák (BALÁZS 1966. 269.). Tisza István már október 17-én elismerte, hogy a Monarchia elvesztette a háborút. Károlyi Mihály ellenkormányt alakított Nemzeti Tanács néven. Ünnepelesen felszólították IV. Károlyt, hogy a Nemzeti Tanácsot hivatalos kormánnyá nyilvánítsa. Az uralkodó azonban még ekkor is vonakodott teljesíteni ezt. Kinevezte József főherceget, ám ő sem kezdett tárgyalásokat a Nemzeti Tanáccsal, sőt október 29-én a konzervatív Hadik Jánost bízta meg kormányalakítással. Ekkor kitört a forradalom. József főherceg Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnöknek.⁸ Anélkül, hogy részletekbe menően tárgyalnánk a felbomlás okait – hiszen ez nem célja és feladata ennek a tanulmánynak – megjegyezzük, hogy a hadsereg szétesésének és az azt követő zűrzavarnak az okait és következményeit sokan és sokféleképpen értelmezték akkor is és később is. Jól ismerjük a marxista felfogást, mely az igazság egy részét mindenképpen tartalmazza (háborúellenesség, az uralkodó osztályok felelőtlensége stb.) – ám egyre jobban kezd ismertté válni az a háború utáni elkeseredett érzés, melyet legkifejezöbben talán vitéz Somogyvári Gyula elfeledett katonáiró és költő vetett papírra. Mint volt katonatiszt személyesen élte át a traumát, és így

⁸ <http://tortenelemeik.hu/node/111> – letöltés 2019. II. 25.

érthetőek túlzásokkal, indulatokkal átszótt sorai: „Egy féleszű hülyét tolnak elől s jóhiszemű ökrök és céltudatos politikai csirkefogók, meg hivatásos hazaárulók mennek utána ... Szabadság! És lelövik Tiszát és sorra szedik a túsokat. ... Egyenlőség! És letépték a katonák csillagjait és kitüntetésait. Testvériség! És elrekvirálják ruháinkat. Közben meg holnap, holnapután ellenség áll az országban. Mert ezek az agyalágyultak tiltják az ellenállást és letéteik a fegyvert. ... S mindezek után ez a részeges, frontlógós Linder hadügyminiszter úr kijelenti, hogy hadseregre nem is lesz szükség, tehát nem akar katonát látni. ... Üvöltik a szabadságot, mintha volna szabadság rend nélkül. ... No; a szimbóluma, stílusos volt ennek a boldogító forradalomnak. Temetővirág. Hullavirág. ... Az, hogy Károlyi úr; akinek előlegezték a „békeszerző” jelzőt, feldühödik a pádovai fegyverszüneten. ... Ezért semmisnek nyilvánította ki. S elment Belgrádba vagy négy himpellérjével, hogy majd ő hozza az igazi

fegyverszünetet. ... Franchet d'Esperay francia tábornok, a balkáni antant hadsereg parancsnoka, úgyszólván farba rúgta őket s utánuk hajította az új fegyverszüneti egyezményt!” (SOMOGYVÁRI 1941. 57–58.) Tudjuk, hogy azután indult meg a román, cseh–szlovák és szerb csapatok támadása a katona nélkül maradt Magyarország ellen.

Ez után a nagypolitikai áttekintés után térjünk vissza Szatmárba! Bár a vármegye adminisztrációja egy, a Károlyi kormány által kinevezett kormánybiztos vezetésével a kömmün kitöréséig tovább működött, de már a vármegyei autonóm szervek kikapcsolásával. Erről így írt visszaemlékezésében Péchy László ny. szatmári főispán: „Társadalmi téren is megszűnik az élet. Vagyonunk és testi épségünk védelmére visszahúzódunk otthonainkba, mivel nap mint nap ki voltunk téve az ellenünk felizgatott tömeg és az illegitim úton alakult új, hatósági jogokat gyakorolni kezdő szervek állandó zaklatásainak.” (FARKAS 1996. 86.)

Hogy mindezek az országos események miként csapódtak le Csenger közéletében, azt csak a képviselő-testület jegyzőkönyvének lapjairól tudhatjuk meg.

November 5. Ezen a napon szinte teljes létszámban – amire korábban elég ritkán volt példa – összeült a képviselő-testület, sőt megtisztelte jelenlétével ezt Szuhányi László főszolgabíró (7. kép) és Inánts József eb. főszolgabíró. Nem volt véletlen ez a nagy hoz-

zákérszülődés, hiszen ezen a „rendkívüli” közgyűlésen a községi jegyző a 31. ky. 918. sz. előterjesztésében felolvasta „a Nemzeti Tanács táviratát, előadja, hogy ezen táviratot a kereskedésekben plakátírozassa, hogy arról mindenki tudomást szerezzon.” A képviselő-testület ugyan mit is tehetne mást, mint „üdvözli a Nemzeti Tanácsot és az újonnan kinevezett kormányt. Veleszemben a legnagyobb bizalommal viseltetik, intézkedéseit elfogadja és végrehajtja s ezennel Nemzeti Tanácsá alakul s a Nemzeti Tanácsra esküt letette.” A – mondhatni történelmi – közgyűlésen a jegyző újabb, magasról jött üzenetet olvasott fel: „a Magyar Hadügyminiszter úrnak Magyarország népéhez intézett távirati felhívását Nemzetőrség szervezése tárgyában. Előadja az e tárgyban már előzőleg tett intézkedéseket s előterjeszti határozati javaslatát.” Abból, hogy előzőleg e tárgyban már tettek intézkedéseket, csak következtetni lehet, hogy korábban is voltak a rend és a vagyonbiztonság védelmére valamiféle intézkedések, ha mindezt a „hadügyminiszter úr”, Linder Béla nem kérte volna. Mindezek ellenére kihirdették a határozati javaslatot, miszerint: „Képviselőtestület, mint Nemzeti Tanács a Magyar Hadügyminiszter úr távirati felhívása alapján és szellemében Nemzetőrséget szervez és állít fel. Előljárásának ez ügyben már előzőleg tett szervezési intézkedéseit jóvá hagyta,

7. kép

Szuhányi László főszolgabíró

Fig. 7

High sheriff László Szuhányi

s a Nemzetőrség parancsnokául Szuhányi László főszolgabíró urat megválasztja s kéri a szervezés folytatására.”

A fent említett „távirati felhívásban” a következők álltak: „Ezen nemzetőrségbe minden már otthon lévő katona (tiszteket is belevéve), testileg alkalmas munkás és polgár beléphet, de a nemzetőrség állománya sehol se lépje túl a helyi lakosság 5 százalékát. Az osztagok a helyi viszonyok szerint szakasz, század illetve zászlóaljokba tagozandók. [...] A nemzetőrség minden tagja rendes polgári jövedelmén (fix fizetésén) kívül napi 30 korona pótdíjban részesül ... belépő tisztek napi rendes járandóságukon kívül 40 koronát kapnak. A viszonyok szerint minden 40-50 ember után egy-egy tiszt vehető állományba, mint szakaszparancsnok... A személyi járandóságból felmerülő költségeket az állam fogja viselni.”⁹

Nem véletlenül kellett a Nemzetőrségek felállítását szorgalmazni, mert a vármegyében terjedtek a zavargások, önkényeskedések, főként a hazatérő katonák részéről (8. kép). Szatmárnémetiben november 8-án már Ozory főkapitány rendeletben felhívta a fegyverek beszolgáltatására a lakosságot – írta a *Szatmári Újság*.¹⁰

A frontokról hazaözönlő elégedetlen katonák részben fegyveresen érkeztek haza. Feleségük elpanaszolta, hogy nem kapták meg pontosan a kijáró segílyt. A számtalan értelmetlen halált látott katona puskáját vállra kapva, torkát leöblítve a számára évek óta őrizgetett pálinkával, felment felkérdezni az előjáróságot (FARKAS 1996. 8.). Ezt a légkört szemlélteti a *Szatmármegyei Közlöny* 1918. november 10. számában megjelent hír: „Vármegyénk Közigazgatási Bizottsága Ilosvay Aladár elnöke mellett f. hó 8-án ülést tartott, amelyen a jelentkező zavargások miatt a közigazgatási bizottság, a statárium kimondását és kormánybiztos kiküldésének kérelmezését, ugyszintén a községi nemzetőrségek részére a szükséges fegyverek kérését is elhatározta.”¹¹

A fentebb említett újságcikkkel egy időben, november 10-én ismét összeültek a képviselők, de mint már a Nemzeti Tanács tagjai. A vészterhes időkhöz illően majdnem teljes létszámban, sőt a megjelentek között ismét ott látjuk – mint meghívottakat – Szuhányi László főszolgabírót és Inántsy József t.b. főszolgabírót. E nehéz hetekben-hónapokban is a község terheit magukra vállaló személyek nevét érdemes megismerni. Tehát: Bélteky Sándor községi bíró, Sulyok Ede mint jegyző, Pongrácz Imre, Németh József, Kun József, Grószman József, Pinkesz Pál, Juhos Sándor, Kaufman József, Csengeri Rezső, Ecsedy Gábor, Árkosi Sándor, id. Osváth Antal, Osváth Ferencz, id. Osváth János, Barkász Gedeon, Osváth Gyula, Lichtman Kálmán, Molnár Gergely, Balogh Ignác, Barkász Ignác, Osváth Sándor, Olvasztó Gábor, Mezei Sándor, Borbély József, Opris Károly.

A 33. kgy. 1881/918. és 2969/918. sz. előterjesztésben ismételtén a Hadügyminiszter úrnak „407/alu. 1918 sz újabbi rendeletét a Nemzetőrség hol és mikénti felállítása tárgyában, továbbá mikénti díjazása tárgyában” találjuk. Eszerint Csengerben a 180 legénységi és 4 tiszti tagból álló Nemzetőrség számára havonként mintegy 170 ezer koronát kellene fizetni. Azért csak kellene, mert nincs nagyon miből. A két nagyobb pénzügyintézetet, mely Csengerben működött felkérték ugyan, hogy

8. kép

Fazekas Sándor
nemzetőrparancsnok
hadnagy, 1918

Fig. 8

Militia lieutenant
Sándor Fazekas, 1918

⁹ *Szatmári Újság* II: 264. 5. 1918. november 5. 3.

¹⁰ *Szatmári Újság* II: 267. 1918. november 8. 4.

¹¹ *Szatmármegyei Közlöny* XLIV: 45. 1918. november 10. 2.

ezen összeget előlegezze meg, de ilyen nagy összeg ott sem állt rendelkezésre. Bár „Pongrácz Imre takarékpénztári igazgató ígéretet tett, hogy 100000 koronáért sürgönyöz, de kétséges, hogy ezen zavaros időben ily nagy pénzt fognak e küldeni.” A hadügyminiszteri rendelet szerint aapidíjakat utólagosan 10-10 naponként fizetnék ki. A csengeri nemzetőrök azonban megtudták, hogy Szatmárnémetiben, de még a szomszédos Komlódtótfaluban is már 5 naponként fizetnek, így ők is követelték ezt. Megnyugtatták őket, hogy a két pénzintézet tud 33.360 koronát kölcsönözni. A nagygazda Osváth Ferencz szerint „a pénzt az intelligenciának kellene összeadni, mert az több kedvezményben részesült a háborús idő alatt egyes cikkek kiosztásánál.” Mi sem kellett Pongrácz Imrének, aki „védelmébe veszi az intelligenciát, mely mindenütt előljárt az adakozásban s igyekezett a háború nyomorúságain enyhíteni.” Hogy ezt ékesen bizonyítsa, mint takarékpénztári igazgató kijelenti, hogy „a kölcsönzendő összegre a pénzintézet 15 napig kamatot nem kér!” Végül is megegyeztek a kifizetések mikéntjében, mert határozatukban kimondták, hogy a „képviselőtestület, mint Nemzeti Tanács a Nemzetőrség fizetéséről előlegképpen gondoskodik. Egyelőre pénzintézetek útján s ha ezek készlete nem lenne elegendő, egyes tehetősebb polgároktól veendő kölcsön útján.”

Ezen a tanácskozáson igen sok és fontos napirendi pontot tárgyaltak meg a korábbi évekhez képest. Szinte mindegyik előterjesztés égetően újat hozott. Kezdődött azzal, hogy a jegyző tárgyalásra bocsátotta (34. kgy.), „hogy a mai viszonyokból kifolyólag előjáróság amúgy is túlterhelt munkája annyira megszorodott, hogy azt végezni képtelen. Ennélfogva indítványozza, hogy a képviselőtestület, mint Nemzeti Tanács küldjön ki szűkebb körű tanácsot, melyik az előjáróság segédkezésére a község házában permanenciába legyen.” Magyarul a feladatok, intézendők túlnőttek a község háza alkalmazottain, és állandó, mintegy ügyeletet kell tartani, hogy ne legyen fennakadás ezek intézésében. Éppen ezért a képviselő-testület – természetesen mint Nemzeti Tanács – „utasítja az előjáróságot, hogy a Tanács kebeléből naponta 3-3 tagot hívjon be segédkezésre.” Bizony nagyok lehettek a gondok, követelések, ha már a testületi tagoknak is be kellett szállniuk segíteni.

A 35. kgy. is igencsak eltért a hagyományostól, az új időköt jelezte. A jegyző előadja, „hogy mennyiben a Nemzetőrség már megalakult, ebből és még a Nemzeti Tanácsból kiküldendő tagokból alakíttassék meg a Katona Tanács, mely hivatva lenne a most már nagyobb számban hazatérő katonáknak a Nemzetőrségbe való belépésre és egyéb katonai ügyeket érdeklő kérelmeiben határozni.” Természetesen megalakították a Katona Tanácsot, melybe „saját kebeléből” beválasztották Csengeri Rezsőt, Osváth Ferenczet és Juhos Sándort. Kimondták, hogy ez a Tanács „állani fog még a Nemzetőrség parancsnokából, a 4 tisztből és minden szakasz által választandó egy-egy legénységi személyzetből.”

Az, hogy a Nemzetőrség parancsnokát, Szuhányi László főszolgabíróat delegálták a Katonatanácsba, világossá tette, hogy a község vezetői az irányítást nem akarták kiadni kezükből a követelőző katonáknak és a tömegnek.

De még nem fejeződött be a szervezkedés, mert a jegyző felvetette, hogy „óhajtandó lenne a Nemzetőrség mellé Polgári Őrség is állíttassék fel.” Ez bizony a közbiztonság nagyfokú romlását igazolja, ahol a vagyon- és életbiztonságot fokozottan védeni szükséges. A tervzet szerint a Polgárőrök fizetést nem kapnának, és a Nemzetőrséggel közösen teljesítenének szolgálatot. Ennek parancsnokául Inántszy József tb. főszolgabíró urat kérték fel. Ki is mondták a fizetés nélküli és önkéntes jelentkezőkből álló Polgárőrség megalakulását.

Az ellátási nehézségek, az élelemhiány a végsőkig feszítették a felzaklatott közhangulatot a községben. A képviselő-testületnek lépnie kellett, hogy ezeket enyhítse, élet vegye az erőszakoskodásoknak. Éppen e célból javasolja a jegyző a 37. kgy. előterjesztésében, hogy „a harctérről haza érkező rokkant és teljesen szegény katonák, valamint azon hadi özvegyek, kiknek a felettes hatóság hadi segélye meg van állapítva, gyors segélyre van szükségük. S mivel a község erre más pénzzel,

mint a Szegényalappal nem rendelkezik, hatalmazza fel a képviselőtestület, mint Nemzeti Tanács az előljáróságot, hogy erre a Szegényalapot igénybe vehesse.” Ez a pénzügyi forrás már igen lassan csordogált, mert a jegyző hozzátette, miszerint „*gyűjtő ívet bocsájtott ki, melyen már többen aláírtak s felkéri jelenlevőket, hogy az adakozásokat folytassák, s abból egyetlen jelenlévő se maradjon ki.*”

A következő, 38. közgyűlésen is hasonló gondokat kénytelenek tárgyalni. Úgy tűnik, november elején már igen súlyos volt az élelmiszerhiány, illetve a nélkülözés. A jegyző szerint gondoskodni kell a hazatérő katonák ingyen étellemezéséről, „*minélfogva előljáróság felhatalmazandó lenne, hogy a község terhére bevásárlásokat tehessen, élelmiszereket utalványozhasson s a felesleges burgonya termés visszatartandó lenne.*”

Míndeközben Szatmár vármegyében is mozgolódni kezdett a románság. Erről a Szamos című újság november 7-i számából értesülhetünk: megalakult a Román Nemzeti Tanács helyi szervezete. Dr. Barbul Illés nyilatkozott: „*... a Szatmár vármegyei és a Szatmár- Németi városi románság is szükségét érezte annak, hogy a vármegyei és a városi románságot illetőleg a Román Nemzeti Tanács helyi szerve is megalakuljon. E célból ... egy 15 tagból álló ideiglenes intéző bizottságot választott, melynek feladata lesz a helyi Magyar Nemzeti Tanács és a vidéki Nemzeti Tanácsokkal egyetértőleg a két nemzet közötti surlódásokat kiegyenlíteni s a belső rendet és békét fenntartani, biztosítani.*”¹² Ez a lépés Csengert egyelőre nem érintette, hiszen a községben egyetlen román nemzetiségű lakos sem volt, de a baljós árnyék később növekedett. Azt már annál inkább sérelmezhetette a község, hogy november 13-án „*a folyó havi Csenger községbeli vásár beszüntetett.*”¹³ November 13-án az alispán már a statárium elrendelését kéri. Főképpen Szatmárnémetiben szinte mindennaposak voltak a fosztogatások, áltrekvirálók garázdálkodása és a kóbor, részeg katonák randalírozása a polgári lakossággal szemben. Csengerújfaluból is előállított két fosztogatót a városi Nemzetőrség.¹⁴

November 21-én ismét és majdnem teljes létszámban összeült a képviselő-testület. A Nemzetőrség pénzügyi kérdéseit vitatták meg. Az e tárgyban kiadott 27632/918. számú alispáni távirat szerint a nemzetőrök november 11-ig napi 20 koronát kaptak, ám a hónap 12. napjától már csak napi 10 korona illeti őket. Ugyanakkor a Nemzetőrség és a Katona Tanács ragaszkodik a 30 koronához, sőt követeli azt! A képviselő-testület igyekezett áthidalni a problémát, közölte a gyűlésen megjelent nemzetőr tisztekkel, hogy „*kellően adják tudtul, hogy 20 kán túl csak is 10 korona ellátmányt fognak kapni. A ki ezért tovább szolgálni nem akar, lépjen ki. ... A tíz és a harminc korona közötti különbözet pedig vagyonaránylag fog kivettetni a lakosságra.*”

Súlyos bejelentés következett ez után. A községi jegyző, lekcsei Sulyok Ede bejelentette, „*hogy 38 évi közszolgálat és 66 éves aggkora s a háborús évek idegfeszítő munkája testileg és szellemileg annyira megviselték, hogy hivatali teendőik további végzésére képtelen ..., beadja nyugdíjaztatása iránti kérelmét, s annak elintézéséig is szabadságot kér.*” Várható volt ez a bejelentés, hiszen a jegyzőkön verték el a port mindenért, őket okolták a nehézségekért. Ezzel kapcsolatban már 1918 januárjában a Szamos is a címdoldalon írt A jegyzők címmel. „*Ugyanakkor ... egy másik intézkedés megnyomorítja őket azzal, hogy községeikben ők vezessék a rekvirálást, ők bujjanak be bombárba [hombárba!] ... és keressék a rejtett készleteket a kert végében... Az elégedetlenséget, a haragot, a gyűlöletet kénytelen a jegyző maga ellen szítani, ha igazságosan akar eljárni. Viszont fegyelmibe ugrik, ha nem akarja felzavarni a község békéjét... Nem hisszük, hogy lenne az országnak olyan puritán, korrekt jegyzője, akit még nem vádoltak meg visszaéléssel a hadisegély miatt. De nézzünk előbbre. Eljön majd a béke... És hazajönnek a harctérről az apák, a fiuk. Ne szépítsük a dolgot: a*

¹² Szamos L: 265. 1918. november 7. 2.

¹³ Szamos L: 264. 1918. november 6. 3.

¹⁴ Szamos L: 266. 1918. november 8. 3.

háboru nem hatott szelidítőleg különösen azoknak az erkölcsére, akik a lövészárookban küzdöttek értünk. ... [Ezek] lenyesegetéséhez sok idő fog kelleni. De addig dulni fog a hatalmaskodás, melyet első sorban a jegyző fog megérezni és megszenvedni. Őt fogja a hazatérő hős kérdőre vonni, hogy miért nem adott, vagy miért nem adott elegendő hadisegélyt ... Őtöle fogja számon kérni, hogy miért rekvirálta el a családja szájától a falatot. És míg a bölcsek, akik a szegény jegyzőt ebbe a kegyetlen helyzetbe hozták, nyugodtan fognak ülni – ha ugyan még ott fognak ülni – a bársonyszékben, a jegyzőt állandóan rettegetésben fogják tartani az intézkedéseknek a következményei, amelyeket odafönt fej nélkül, tapasztalat és megfontolás nélkül tettek.”¹⁵ Pedig még csak januárt írtunk. És tényleg béke lett, és tényleg hazatértek a katonák, és tényleg számon kértek. Tegyük hozzá gyorsan, hogy nagyon sokszor jogtalanul és jogtalan eszközökkel. Kicsit előreugrunk az időben, bizonyításul, hogy ezek a jóslatok bekövetkeztek, nézzük a *Nyírvidék* 1918. december 17-i számát, melyben *Mi lesz a jegyzőkkel?* címmel írtak. „A forradalmi eseményeknek legelső áldozatai kétségkívül a jegyzők voltak. A felszabadult tömegszennvedély a községekben mindenütt a jegyzők ellen fordult. Hogy jogosan-e, vagy jogtalanul, azt e pillanatban megállapítani bajos. [...] Sok jegyzőt kergettek ki éjnek idején a lakásából, sokan lettek földönfutókká ... Ezeken az embereken kétségkívül segíteni kell... Ugy látszik, hogy ezt az álláspontot magáévá tette a kormány is, amely a jegyzők ügyének elintézésére Kiss Pál miniszteri titkárt kormánybiztossá nevezte ki.”¹⁶

Sulyok Ede jegyzőt hivatalosan 1919. január 5-én nyugdíjazták.

Bár ezen a november 21-i gyűlésen meglehetősen nagy számban vettek részt, úgy tűnik, hogy a más jellegű ügyeknél a részvétel csekély volt. Éppen emiatt a községi jegyző felvetette, hogy akik „ezen nagyjelentőségű időkben a nehéz felelősséggel járó ügyek tárgyalásánál sem jelennek meg, többek által indítványozott, hogy az elmaradtak rendbirságotassanak” (44. kgy. 2977/918. sz.). A Nemzetőrség működésével is gondok kezdődtek. Kiderült, hogy a lakosságot ugyan többször felszólították a belépésre, de kevés eredménnyel (44. kgy. 2977/918. sz.). Éppen ezért határozatban kimondta a képviselő-testület, hogy „kötelező Polgárőrség felállítása kimondatik azzal, hogy annak a község minden 20-tól 60 éves lakosa köteles tagja lenni.” Nem valószínű, hogy különösebb eredménye lett volna ennek az elhatározásnak.

Alig három nap múlva, november hó 24-én újra képviselő-testületi gyűlésre jöttek össze a képviselők a község háza tanácstermében. A jegyzőkönyv szerint – talán hatott a pénzbírsággal fenyegetés – szinte teljes számban megjelentek, szám szerint 29-en. Az első napirendi pontban a három nappal korábbi határozatukat kellett felülvizsgálniuk, mely szerint a nemzetőri fizetések 10 és 30 korona különbözetét a lakosságra kell testálni részarányosan. Már meg is volt a lista, kik és mennyit fognak fizetni, amikor az újságokból értesültek, hogy ezt a különbözetet nem lehet kivetni. A főszolgabíró javaslatára a 9972/918. sz. rendeletben úgy intézkedtek, hogy „mennyiben a Nemzetőrök működésükkel a tehetősebb lakosság vagyonát a rablás és pusztítástól óvták meg, egészen természetes, hogy a fentebb említett pótdíj különbözetet azoknak kell viselni, kiknek vagyona a pusztítástól meg védelmeztetett. Minélfogva a különbözet az érdekelt jobb módú egyének által akár kivetés, akár önkéntes felajánlás a községi pénztárba megtérítendő.”

Az erőszakoskodások, önkényeskedések szinte mindennapivá váltak, és ezeket a képviselő-testület – azaz a Nemzeti Tanács – már képtelen volt törvényes eszközökkel kezelni. A jegyző a következő, 47. kgy. 2977/918. sz. előterjesztésben közölte, hogy a gyűjtésekből befolyt összeg teljesen „igénybe vétetett”. De nem is ez volt az igazi baj, hanem, hogy „mivel a katonák erőszakos követelése miatt a nemzeti tanács napos tagjai kénytelenítettek voltak segélyben olyanokat is

¹⁵ Szamos L: 8. 1918. január 9. 1.

¹⁶ *Nyírvidék* XXXIX: 288. 1918. december 17. 2.

részesíteni, akik nem egészen szorultak arra rá, s most már minden hazatérő katona 30 koronát követel erőszakkal ki.” Ennek fényében így már érthető az a jegyzőkönyvi bejegyzés, mely 1919. május 25-én történt – tehát már a román megszállás alatt –, hogy a község pénzügyi helyzete a csőd közelébe került. Ezt írták, mintegy magyarázva a helyzetet: „A községi pénztár a novemberi forradalom óta keletkezett zavarok folytán előállott rendkívüli kiadásoknál nem járhatott el azzal a körültekintéssel, amelyet a község anyagi megóvása megkövetelt volna, mivel a kiadásokat rendszerint terrorisztikus, agresszív módon történt körülmények között kellett teljesíteni.” (875-1919. ikt.sz.)

Legközelebb december 1-én ült össze ismét a testület, meglehetősen nagy létszámmal, melyet Sulyok Ede jegyző helyett már Kovács Gyula h. jegyző vezetett. Elsőként közölte, hogy Mikola Károly aljegyző ideiglenesen távozott – azaz otthagyta a kilátástalan harcot a káosszal. Ismét a hazatérő katonák ellátása okozta a legnagyobb gondot: a főszolgabíró az 5899/918. sz. rendeletében kötelezte a községet, hogy ezek élelmezésére 3 hónapon át a község ingyen terményt, illetve lisztet biztosítson. Az ezzel járó költségeket – mint ígérte – az államkincstár majd megtéríti. De hol volt már akkor állam, és hol volt már kincstár? Mindenesetre a csengeri Nemzeti Tanács a tehetősebbekre kötelező összegű adakozást vetett ki. Ismét szóba jött, hogy olyanok is vettek fel ingyenes lisztet, akik ennek árát meg tudták volna fizetni.

Az országos „divat” szerint – több mint valószínű, külső hatásra – megalakították a Munkaközvetítő Tanácsot, melyben a Nemzeti Tanács valamennyi tagja benne volt, és közülük 3 tag mindig a Községházán (lassan már Tanácsháza) teljesített szolgálatot. Hogy aztán milyen munkát tudtak közvetíteni decemberben Csengerben, az más lapra tartozik, de Budapesten ezt így látták üdvöztőnek.

Ezen a gyűlésen nagy jelentőségű bejelentés történt, ami bizony már várható volt: lemondott Bélteky Sándor községi bíró (53. kgy.). Kommentárt nem nagyon lehet fűzni döntéséhez, teljesen érthető volt az akkori viszonyokat tekintve. Mint ahogyan Barkász Ignác községi pénztárnok (9. kép) lemondása (54. kgy.), hiszen üres pénztárt kezelni, ugyanakkor mindenféle rendeleteknek megfelelni, azokat teljesíteni, úgyszólván lehetetlen feladat volt. De bizottság alakításra még jutott erő, mert azt fentről előírták. Megalakult a Községi Élelmezési Bizottság (55. kgy. 3032/918. ki.). Ebben a bizottságban már az új kor szellemében benne voltak Csenger társadalmának különböző rétegei. „A Polgárság köréből: Osváth Ferencz és Juhos Sándor, az Iparosok köréből: Fazekas Sándor és Bernáth Zsigmond, a Katonaság köréből: Kiss Ignác és Opris Károly, a Munkásság köréből: Debreczeni József és Pesti Ferencz.” Ugyanakkor a főszolgabíró is vitt be a bizottságba tagokat: Vigh Istvánt, Soós Ferenczet, Orgován Sándort, Szabó Sándort, Barcsay Gedeont és Katona Sándort. Ez a bizottság úgyszólván teljesen átvette a község irányítását, legalábbis ezen a téren, hiszen kimondták, hogy „A mai naptól kezdve az élelmezési ügyek intézése községi jegyző és előljárásság kezéből kivéttik ... Ezen élelmezési bizottság kötelessége minden néven nevezendő lakossági élelem cikkeknek u.m. liszt, búza, petróleum, cukor, szappan, gyertya, paprika, bors, s stb. a központból való kifuvározásáról gondoskodás, a községi fogyasztás: a közönség között szétosztás, a szétosztás módjainak és mennyiségének megállapítása.” A határozat végén ismét kiemelik a jegyző és az előljárásság illetéktelenségét. Ez azt jelentette, hogy a törvényes rend és a jogszerűség elvesztette utolsó sáncait.

9. kép

Id. Barkász Ignác községi
pénztárnok

Fig. 9

Municipal treasurer
Ignác Barkász Senior

December 5-én gyűlésre hívták a képviselőket. Nem sok mindent volt megtárgyalniuk – pedig lett volna – érdekes módon a már lemondott Bélteky Sándor elnöklete alatt. Az egyik téma hazatérő katonák részére való gyűjtés eredményéről tárgyaltatott, és a beszámoló végső konklúziója az volt, hogy amely összeg összegyűlt, az már az utolsó fillérig kimerült. Bár a jegyző indítványozta a gyűjtés további folytatását, sőt erre egy bizottságot is kijelöltek, nem sok remény fűződött az anyagilag kivérzett lakosság adakozási hajlandóságára.

Ez volt az 1918-as gyászos év utolsó csengeri képviselő-testületi ülése. A Szatmár vármegyében megjelenő újságok nem sok jóval „biztatták” a lakosságot. 1918. december 10-én Szatmár vármegye kormánybiztosává dr. Makray Mihályt nevezték ki. A Román Nemzeti Tanács magabiztos nyilatkozatot adott ki, mely így hangzott: „*Szatmármegye megszállása részünkről befejezett dolog. A megszállás január 1-ig feltétlen megtörténik.*” Bár hozzátették, hogy ez nem annexiós céllal történik, hanem csak a rendfenntartás végett. A nyilatkozat végére csak kibújt a szög a zsákból, mely

szerint „*Ebből a szempontból szükségünk van Szatmárra, mint a vármegye gócpontjára és mint vasuti csomópontra.*”¹⁷ Mindenesetre a járási tisztviselők mellé úgymond „népbiztosokat” delegáltak, így a csengeri főszolgabíró mellé Papp Gyula csegöldi lelkészt. December 21-én azzal nyugtatták meg a megye lakosságát, hogy „*Amennyiben megszállás következne be és azzal a román reguláris hadsereg bizatnék meg, akkor is e tény nem mint a román királyi hadsereg által okkupációs szándékkal, hanem mint az entente-hadsereg kiegészítő részével, csupán a rend fentartása és biztosítása céljából, minden okupációs szándék nélkül hajtanák végre.* (sic!)”¹⁸

Nem sok jót ígértek ezek a nyilatkozatok Csenger számára. Azért még normális kerékvágásban folyt az élet, mert december 18-án a Károlyi párt képviselőjelölő népgyűlést tartott a községben, melyen „*egyhangú lelkesedéssel*” Szerdahelyi László egri kisbirtokost választották képviselőjelöltté. Természetesen táviratilag üdvözölték a népkormány elnökét, Károlyi Mihályt.

Csenger nyugtalanul várta az új, nem sok jóval kecsegtető 1919-es évet. Ez lett volna a várva várt első békeév, annak minden várt örömeivel, ám az országra – és így Csengerre nézve – nem sok jót ígértek az előjelek.

Január 2-án már össze is ült a képviselő-testület. Mondhatni ez a gyűlés a lemondások gyűlése volt, hiszen lemondott Eszenyi Bálint (10. kép), akit nemrégén választottak Bélteky Sándor helyére, helyettes bírói

állásra. Ő is agg korára és családi körülményeire hivatkozott, de sejthetjük az igazi okot (1. kgy. 3075/919. sz.). Ugyanezt tette Berger Adolf, aki Barkász Ignác helyett lett községi pénztárnok. Természetesen családi okokra hivatkozott, de, hogy bebiztosítsa kérelmét, „*egyben felmentése esetére 200 koronát jótékony célra önként felajánl*” (2. kgy. 3091/1919. sz.). Úgy látszik, még így is megérte a terhektől való szabadulás. A pénztárnoki állást Fejér Dániel vette át, pontosabban őt jelölték ki egyhangúlag. Hogy teljes legyen a kép, ugyancsak lemondott a 2. kisbíró, aki egyszerűen csak a drágaságra és az alacsony fizetésére hivatkozott. Meghirdették ugyan az állást „*dobszó útján*”, de senki sem jelentkezett (5. kgy.). Hogy miért nem volt kapós a pénztárnoki állás, arra rávilágít Fazekas Sándor hadnagy, nemzetőrparancsnok előterjesztése, aki kérte, hogy hatalmazzák fel a frissen kinevezett pénztárnokot, hogy „*a nemzetőrségnek zsoldképpen 6000 koronát pillanatnyilag*

10. kép

Eszenyi Bálint képviselő

Fig. 10

Council member Bálint Eszenyi

¹⁷ Szamos L: 301. 1918. december 19. 1.

¹⁸ Szamos L: 303. 1918. december 21. 1.

kölcsönképpen fizessen ki, megfelelő biztosíték ellenében.” A gond az volt csupán, hogy „ezen biztosíték még ugyan nincs kezénél, de beszerzi” (3. kgy.). A képviselő-testület a biztosítékokhoz kötötte az összeg kifizetését. Megtudhatjuk, hogy ekkor már nem Szuhányi László volt a nemzetőrparancsnok, azt Fazekas Sándor vette át.

Ezután a jegyző hozakodott elő, természetesen a „nép érdekében”, hogy aljegyző hiányában egyedül nem képes ellátni feladatát, „s kéri egy kisegítő beállításának engedélyezését” (4. kgy.).

Mindeközben január 8-án a román hadsereg már megszállta Nagybányát és környékét, egyre fenyegetőbben léptek fel, magában az országban belpolitikai válság tombolt.

Január 10-én a közgyűlést már Kun László újonnan megválasztott bíró vezette le (11. kép). Már az első napirend is meglehetősen érdekes volt. Minden jel arra utalt, hogy Fazekas Sándor nemzetőrparancsnok nem nyugodott bele a burkoltan, de elutasító január 2-dikai közgyűlési határozatba. Megtalálhatta a kapcsolatokat a nagykárolyi vármegyei nemzetőr-parancsnoksághoz, mert az egy átiratot (19/1919. sz.) küldött a csengeri képviselő-testülethez, azaz a Nemzeti Tanácshoz, amelyet a vezető jegyző teljes terjedelmében felolvasott. Ebben az átiratban arra kéri a Nemzeti Tanácsot – azaz a képviselő-testületet –, hogy „a csengeri nemzetőrség 1918 decz 11-től 31-ig esedékes zsoldja fedezésére, mivel a vonatok és a posta nem közlekedése miatt ez meg nem érkezett, a község 1326 kor. pillanatnyi kölcsönt engedélyezzen.” Persze megint jött a biztatás, miszerint „Ezen összeg a legrövidebb idő alatt vissza fog térítettetni s ezért vm. nemzetőri parancsnokság felelősséget és kötelezettséget vállal.” Jól tükrözi az ország állapotát, hogy már 1918 végén sem a postai, sem a vasúti forgalom nem működött. Mit volt mit tenni, a képviselő-testület, kényszeredetten, „beható mérlegelés” után megszavazta a kért kölcsönt, amelyet a pénztár „Fazekas Sándor nemzetőr parancsnok hadnagy kezéhez fizet ki.”

A teljes zűrzavart és a törvénytelenések elszaporodását a Kaufmann Lajos kereskedő által benyújtott lista illusztrálja, aki összeírta a „hatósági lisztet jogtalanul kivivő lakosok névjegyzékét. A jegyzék szerint 20138 kor 57 fill. árú liszt osztatott ki.” A jegyző kiállt a törvényesség mellett és javasolta, hogy tételről tételre vizsgálják át a fent említett jegyzéket, és „állapítsák meg ki volt jogosult, ki nem!” (7. kgy.) Hoztak egy reménytelennek tűnő határozatot, mely arra utasítaná az előljáróságot, hogy „a mutatózó összeg beszédéről gondoskodjék!” Ismerve a korabeli viszonyokat erre vajmi kevés remény lehetett.

A közállapotokat híven tükrözi a *Szatmárvármegyei Közlöny* január 5-dikei számában megjelent cikk.¹⁹ Ezt írták: „... a nálunk lezajlott forradalom szomorú eredménye, hogy éppen a testvériség magasztos elvét tagadják meg. Felfordulásokat, rendezavarásokat szült a forradalom. [...] a forradalom által felszabadított, de szervezetlen falusi nép oktalan és jogtalan önzésében nem érez szolidaritást ... és a forradalom céljait nem értve, ezt csupán az erőszakoskodás alkalmának tekinti.” Ehhez rímel a *Szamos* napilap 1919. január 5-dikei írása, mely a Csenger környéki fosztogatásokról írt,²⁰ „A forradalom fosztogatói a törvénytesség előtt” címmel. Mint írta, a fosztogatásokban a

11. kép
Kun László bíró

Fig. 11
Judge László Kun

¹⁹ *Szatmárvármegyei Közlöny* XLV: 1. 1919. január 5. 2.

²⁰ *Szamos* LI: 5. 1919. január 5. 3.

vezérszerepet a tyukodiak vitték. „Az ügyesség betöréses lopással vádolja őket, mert hazaérkezvén a katonaságtól november elején egy éjszakán felfegyverkezve kimentek a tyukodi határban fekvő Zsiros tanyára és megtámadták Okány Béla uradalmi intéző lakását... A vádlottak beismerésben voltak ... ők maguk azt hitték, hogy a forradalom megszüntette a törvényeket.” Pedig még hol volt a vége a márciusnak!

12. kép

Kun Endre, a katonák által delegáltak egyike

Fig. 12

Endre Kun, one of the soldiers' delegates

13. kép

Szász József, a katonák által delegáltak egyike

Fig. 13

József Szász, one of the soldiers' delegates

Csengerben a képviselő-testület újabb gyűlésre jött össze még januárban, valószínűleg a hónap végén. Érdekes módon sem a pontos dátumot, sem a gyűlésen résztvevők nevét nem említik. Sejthető, hogy ez a jegyző hibájának tudható be. De a gyűlés megtartott, és azon fontos döntések fogalmazódtak meg. A többi között a 12. kgy. előterjesztésben. Ugyanis a községi esküdtek mandátuma 1918. december 31-én lejárt, és „szükségessé vált ezen tisztségek egyelőre helyettesítés útján betöltése.” Nem működhetett a régi választási rendszer, ezt jelzik az *egyelőre* és az *helyettesítés útján* való betöltés – megfogalmazások. A hazatért katonák aktívan részt akartak venni az irányításban, akarataiknak hangot is adtak. „*Tolmácsolja egyben előadó jzö [jegyző] a hazatérő katonai egyének ebbéli kérelmét, hogy a 13 előjárósági tag közül 5-öt ők jelölhessenek.*” Helyt adva a kérelemnek, a testület megszavazta. Tekintsük át annak a 13 személynek a nevét, akiket jelöltek. Sajnos e nevek közül kiválasztani, hogy kik azok, akiket a katonák jelöltek, nagyon nehéz, efelől inkább csak sejtéseim vannak. Tehát a névsor: „*a Nagyberekszállás utcáról: Tóssér András és Simon Sándor, a Tót utcáról: Kun Endre, Simon Gyula és ifj. Barkász Endre, a Halom utcáról: Bicsi József, Olvasztó Sándor, a Kis utcáról: Apáti Ignác és Papp Lajos, míg a Kisberekszállás utcáról: Nagy Lajos, Bélteki Gedeon, Varga József, valamint Szász József, mint póttag.*” Megválasztották a közgyámat Osváth Sándor személyében, illetve a törvénybíró, aki Juhos Sándor lett (16. kgy. 368/19. sz.). Az 1914-ben megválasztott esküdtekből – kiknek lejárt a mandátuma – csak Olvasztó Sándort választották újra. Az öt katonajelöltből Kun Endre (12. kép) és Szász József (13. kép) neve jöhet számításba. Az esküdteket amúgy a község kevésbé tehető lakosai közül választották.

Ezen a közgyűlésen derült ki, hogy a Közélelmezési Bizottság január végére csődöt mondott, a község anyagi ereje teljesen kimerült, és ezért ez a bizottság lemondott (13. kgy.). Egy miniszteri rendelet értelmében új bizottságot kellett kinevezni, de valószínűtlen, hogy ettől a közlelmezés megoldódott volna. A rend kedvéért azért álljon itt a reménytelen harcot vállalók névsora: Apáti Sándor, Barkász Gedeon, Debreczeni József, Fazekas Sándor, Kun Gyula, Mihók István, Nagy Dániel, Osváth Ferencz, Orgován István, Reingewürtz Lipót, Simon Sándor és Schwartz Antal.

Február 9-én tartottak ugyan egy gyűlést, ám ezen semmiféle, a község életében fontosabb előterjesztés, határozat nem született.

Emelkedjünk kicsit fentebb a csengeri község háza füstös tanácsterméből, és nézzünk körül tágasabb láthatáron, Szatmárnémeti felé! Február végén nagy ünnepség színhelye lett Szatmár. Pogány József elvtárs kíséretében a székelyek zászlószentelési ünnepségén maga Károlyi Mihály is megjelent. Károlyi beszédében ígerte, hogy megvédi Szatmárt. Beszédét a „Nem, nem, soha” szállóigével fejezte be. Március folyamán még meg

lehetett volna egy támadással menteni a menthetőt, a románok nem voltak túlsúlyban, elmaradt volna a legutolsó Vyx-vonal (KORÉH 1930. 197.). A székely hadosztály akkor került Szatmárnémetibe, amikor a hadosztály-parancsnokság székhelyét áttette ide, hogy közelebről és közvetlenül irányíthassa a harcokat.

Budapesten 1919. február 15-én kihirdették a XVII. számú néptörvényt, melynek számunkra az 1. és 2. §-a érdekes. „1§. Addig amíg a községek – értve alattuk a r. t. városoknak is – közigazgatásának újjászervezése és részletes szabályozása megtörténik, a községi képviselőtestület hatásköre a községi néptanácsra száll át. 2§. A községi néptanács elnökből, választott tagokból és azokból az előjárósági tagokból áll, akiket a ma hatályban álló jogszabályok szerint a községi képviselőtestület gyűlésein ülési és szavazati jog illetett meg és akiket ez a jog ezután is megillet. A községi néptanácsnak legtöbb adót fizető tagja nincs.”²¹

Március 9-én ismét összeült a testület. Böven elfértek a község háza tanácstermében az asztal körül „Kun László elnöke alatt, Ecsedi Gábor, Barkász Gedeon képviselőtestületi tagok, és Kovács Gyula h. jegyző, mint előadó.” (kgy. 1919. március 9.) Az országos közállapotokat átnézve, nem is lehet csodálkozni az érdektelenségen. Kétségesnek mondható, hogy egyáltalán megvolt a határozathozatalhoz szükséges többség, avagy akkor már ilyen aprósággal nem is foglalkoztak. Vagy pedig a fentebbi XVII. sz. néptörvény 2. §-a tette bizonytalanná a tagokat. Pedig látszólag igen fontos ügyben kellett dönteniük. Tudniillik a Földművelésügyi Minisztérium rendelete szerint Földösszeíró Bizottságot kellett alakítani. Ez a téma lehetett az, amely a képviselő-testület nagy többségét, főként a vagyonosabbakat visszatartotta a megjelenéstől. Megalakították a fent nevezett bizottságot annak rendje-módja szerint, bár annak tagjai erről nem igen tudtak. Akkor nézzük a névsort, amely csaknem megegyezik az újonnan, január végén megválasztott esküdtek névsorával. Tehát: „Berekallyáról Ecsedi Antal, Ecsedi Gyula és Nagy Dániel, Köves utcáról: Osváth Antal, Tóser András és Mezei Sándor; Halom utcáról: Olvasztó Sándor és Juhos Lőrincz, Tót utcáról: Juhos Sándor és Kun Endre, s a Kis utcáról: Papp Lajos és Apáti Sándor.” (16. kgy. 368/1919. ki.)

Kaufmann Lajos kereskedő megpróbált valamit visszakapni a pénzéből, mert beadványában kérte „hogy a hadból hazatért katonák közt 1918. nov. havában szétosztott hatósági hús árába legalább valamennyi összeget részére törlesszen.” (20. kgy.) Részletfizetést is elfogadott volna. A határozatban megnyugtatták, hogy „törlesztésképp az óvoda részére rendezett bál jövedelméből befolyt összegből” fogják kártalanítani.

Az ezt követő időszakról sajnos a *Képviselőtestületi Jegyzőkönyvben* semmi nincs lejegyezve, és így nem ismerjük a Tanácsköztársaságig vezető utat, illetve a román megszállás csengeri vonatkozásait. Kénytelenek vagyunk közvetett forrásokat segítségül hívni, így a korabeli Szatmár vármegyei újságokat – a *Szatmári Újságot*, a *Szamos*, a *Szatmárvármegyét*, a *Szatmári Közlönyt* stb.

A már többször idézett *Szamos* március 30-i számában egy-két adalékot találunk. A második oldalon, az „Élet a vidéken” című összeállításból megtudjuk, hogy „A Direktórium ott, ahol szükségesnek látták: Nagyszöllősen, Mátészalkán, Csengerben a közigazgatási alkalmazottak soraiban is csináltak változtatásokat.”²² Ismerve a kommunista változtatásokat, annak finomságait, emberességét, sejtethetjük, hogy a régi szakembereket – jobb esetben – elzavarták. Akkor nézzük mi is történt Csengerben: „A Direktórium tagjai: Varga István, Gaál Károly, Opris Károly, Vira Zsigmond és Giebmann Márton. Az üzletek, bankok be vannak zárva, a leltározást vasárnap kezdik. A járás új főszolgabírája Inántszy József, községi főbíró Kiss László, főjegyző Kovács Gyula volt jánki jegyző.

²¹ *Belügyi Közlöny* XXIV: 9. 1919. február 23. 348.

²² *Szamos* LI: 77. 1919. március 30. 2.

*A toborzás folyik. A járásban rend van.*²³ Egy későbbi adatból megtudjuk, hogy megalakították a Vörös Őrséget (kgy. 727-1919.). A csengeri Direktórium rövid működésére vonatkozólag idézzük fel a képviselői jegyzőkönyv egy későbbi, 1919. június 7-i bejegyzést, mely szerint „...*a kommunista (!) uralom alatt a Direktórium a községnek több rendbéli és helyre nem hozható károkat okozott*” (kgy. 34-1919.). A közeli Ura községből is ismerünk a Tanácsköztársaság idejéről adalékot, sajnos a többi falvak képviselő-testületi jegyzőkönyvei némák erről az időszakról. De, nézzük az urai jegyzőkönyv bejegyzését, mely 1919. március 28-án íródott. Mint olvasható, a csengeri főszolgabíró rendelkezésére „*községi népgyűlés*” hivatott össze, ahol megválasztották „*a munkás és paraszttanácsot*”. A főjegyző utasítása az volt, hogy „*ennek tagjai csak munkás és földnélküli emberek lehetnek*” (kgy. 13/919.). A megválasztott Direktórium tagjai a következők lettek: Karabélyos Ede, Csáki András, Csáki Gáspár, Felkeri Sándor, Fazekas Albert, ifj. Vég Antal, Marozsán János, Csizmák Miklós, Hatos (?) Ágoston, és Fehér András. Egy későbbi adat szerint „*Urában a kommün alatt a lakosok az uradalmi magtárt elrekvirálták és kezelésül alá vették.*” (kgy. 35/919.) (FÁBIÁN–PINTYE 2010. 50)

A megyében a helyzet válságosra fordult. Április 8-án egy szatmári sajtó azt írta, hogy „*nagy elkeseredést kelt az a lehetőség, hogy Szatmárt megszállják.*” A cikk folytatja: „*a direktórium nem meri vállalni a felelősséget a bekövetkezendő eseményekért, mert tudja, hogy a demarkációs vonalon álló székely csapatok és a 12. katonák aligha lesznek rábírhatók a visszavonulásra.*”²⁴ A zűrzavaros időben mindennek ellenére a megyében még tanácsválasztásokat tartottak. „*Csengerben kedden folyt le a választás. A munkás és paraszttanácsba 20, a katonatanácsba 16 tagot választottak.*”²⁵ Hogy ezek a személyek kik lehettek, sajnos nem tudjuk, a képviselő-testületi jegyzőkönyvben nyoma sincs ennek, további levéltári kutatásokra lenne szükség – ha egyáltalán maradtak fenn iratok.

A román támadás április 15-én megindult a demarkációs vonal teljes hosszában. A fő csapat a Técső–Szatmárnémeti–Csucsá vonalon 130 kilométer hosszan elhelyezkedő székely alakulatok fogták fel (SZÁSZ 1986. 1726.). A román haderőt Nagybánya központtal a 2. lovashadosztály jelentette, mely két részre tagolódott az 1. és a 24. ddr-ra.²⁶ Az utánpótlás hiánya és egyéb akadályoztatások miatt a magyar csapatoknak meg kellett kezdenie a visszavonulást. Erre a hírre – mint Kratochvill János írta – „*Április 17-én a szatmári direktórium meg akart szökni a város pénztárával ... A székely tisztek elfogták a direktórium tagjait ... visszahelyezték a régi polgármestert. ... Másnap április 19-én, Nagyszombaton reggel hadosztályunk, hogy a város lövetést elkerülje, kivonult Szatmárról.*” (KRATOCHVILL 1929. 267.)

A hadiesemények természetesen így átkerültek Csenger és környékére. Már korábban, április 17-én Nagygéc környékén folytak védelmi harcok. A székely hadosztály tisztjei Csengerben vertek szállást. Erről így emlékezett vissza Koréh Endre: „*Nagyszombaton, azaz április 19-én délben a háborús ízű, hirtelen összeállított ebéd mellett a csengeri Kaszinóban ült a dandártörzs, ... Csenger védelmére a Szamos vonal és Óvári irányába védővonalat állítottunk fel.*” (KORÉH 1930. 285.)

Délután a székelyek már el is hagyták Csengert, és a községet megszállták a románok. A román főispán és alispán vette át e területek (a három járás, a csengeri, a fehérgyarmati és a mátészalkai) közigazgatásának vezetését. A karhatalmat kizárólag a román csendőrség alkotta. Az egyik községből a másikba csak a csendőrség által kiállított igazolvánnyal lehetett átmenni. Regátbeli katonák jöttek e három járás területére, románra cserélték ki az összes hivatali és üzleti feliratot. A román ténnyel Pastia őrnagy lett (FÁBIÁN 1993. 206.).

²³ Szamos LI: 77. 1919. március 30. 2.

²⁴ Szatmármegye Hivatalos Lapja XVII: 32. 1919. április 10. 2.

²⁵ Szatmármegye Hivatalos Lapja XVII: 33. 1919. április 14. 3.

²⁶ A magyar román háború 1919. In: Wikipedia térképmelléklet – letöltés 2019. II. 25.

A csengeri járás román kormánybiztosa Papp Gyula – immár Julius Popp – volt csegöldi görögkatolikus pap lett, a járás főszolgabírája pedig, miután letette a román hűségnyilatkozatot, Inántszy József. Az 1919. június 7-i közgyűlés első előterjesztésében Papp Gyula csegöldi lelkész mint a csengeri járás román kormánybiztosa átíratát tárgyalták, melyben „Inántszy József tb. Főszolgabíró személyének bizalmi nyilatkozatot kért.” Amit a testület nagy örömmel fogadott, mert „működése iránt a legteljesebb bizalommal viseltetik. Kifejezetten az az óhaja, hogy a járás főszolgabírói hivatalának további vezetésével is ő bizassék meg.” (kgy. 908-1919.)

A hűségnyilatkozatért – és hogy hivatalt vállalt – a megszállást követően meghurcolták, felfüggesztették, ám egy későbbi, 1920. október 20-i vizsgálatban maga a képviselő-testület bizonyította, hogy „az oláh megszállás idején kérték Inántszy József tb. Főszolgabírót arra, hogy az oláh hűségeskü árán is maradjon a helyén, a magyarság védelmére, helyét meg is állta mindig.” Pótor Elemér képviselő-testületi tag ehhez hozzátette, hogy „örültek és szívesen vették azt annak idején, hogy a szolgabírói hivatal élén olyan magyar ember állt, ki exponált állását arra használta fel, hogy az oláh atrocitásokat ellensúlyozza és a magyar világ ellen irányuló kíméletlen rendeletek életet tompítsa.” A képviselő-testület kiállításának meg lett az eredménye, mert Inántszy Józsefet visszahelyezték hivatalába (kgy. 30-1919.).

A megszállás alatti, május 25-dikei közgyűlésben Szentiványi Sándor újonnan beiktatott jegyző üdvözlő, bemutatkozó beszédében a következőképpen jellemezte az állapotokat: „A helyzet még kialakulatlan, sorsunk bizonytalan, ítélet előtt állunk.” A képviselő-testület az utasításokat a nagyszebeni román katonai helytartótanácstól, illetve a nagyszebeni Román Kormányzótanácstól

kapta. A sovány adatok – melyek a román megszállásról szólnak – említendő Szigeti József rendelkezési állományba helyezett csendőrmester kérelme: „a csendőrségi laktanyából neki ki kellett költözni, mert a román katonai parancsnokság őt rendelkezési állományba helyezte, s helyette egy román csendőr lépett alkalmazásba, és foglalja el eddigi helyét” (kgy. 66-1919.). A román rendőrségről még egy adat: „a helybéli kir. román rendőrség éjjeli köz és tűzbiztonság tekintetében a rendet járőrözéssel fenntartja” (kgy. 46-1919.). A katonai túlkapásokat a községi bíró beadványa jellemzi: „a román katonai hatóság a községben lévő lófogatokkal bírókat oly nagy mértékben veszi igénybe, hogy ez által a lófogattal bíró tulajdonosok állandóan a legnagyobb zaklatásoknak és károsodásoknak vannak kitéve” (kgy. 40-1919.). 1937-ben egy gépirásos monográfiászerűséget állítottak össze a helybéli tanítók. Ebben visszautalnak a román megszállás időszakára az izraelita iskola tanítói: „Megváltozott az iskola képe a román megszállás alatt ... A székelyek visszavonulása után az iskolában az oláhok rendezkedtek el. Másnap bejárták az összes házakat, ahol házkutatást rendeztek, az iskola nemzeti lobogóját Kaszavitz Miksa nyug. igazgató-tanító rejtette el. Az oláhok a házkutatás

14. kép

A képviselő-testület a 20-as években

Fig. 14

The municipal council around 1920

közben meglelték és sárbatiporták. Kaszavitz Miksáné tanítónő a zászlót ügyessége folytán a sárból kihúzta, megmentette az iskola számára.” (GÖNDÖR–BALÁZS 1937. 9.)

A román megszállást más vidékekkel szemben sokkal szerencsésebben úsztuk meg, ami abban leli magyarázatát, hogy a románok egész Szatmár megyét olyannak kezelték, mely végérvényesen uralmuk alá fog kerülni, az országhatárt ezen a részen Nyírábrány – Nyírbakta – Vásárosnamény között képzelvén el (GAÁL 1932. 20).

A román megszálló hadsereg a vármegye megmaradt járásának területéről – így a csengeriből is – csak 1920. március 18-án (más források szerint 20-án) vonult ki (FÁBIÁN 1993. 222.), Csenger megmaradt Magyarországon (14. kép).

Irodalom

BALÁZS 1966.

Balázs József: Négy év vasban vérben. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1966.

BARTA 1996.

Barta Róbert: Magyarország az első világháborúban. In: Magyarország a XX. században. Szerk. Bekény István et al. Babits Kiadó, Szekszárd 1996. 24–36.

EV. REF. ÉNEKKAR JEGYZŐKÖNYVE

Az Evangélikus Énekkar jegyzőkönyve. Kézirat a Csengeri Helytörténeti Múzeumban.

FÁBIÁN

Szatmár, Ugocsa és Bereg k.e.k. vármegyék (1924–1938). Szerk. Fábián Sándor. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest 1939.

FÁBIÁN 1993.

Fábián Lajos: A közigazgatás alakulása Szabolcs és Szatmár, Bereg és Ung csonka vármegyékben az 1919–1923 években. *Helytörténeti Tanulmányok IX.* 1993. 193–235.

FÁBIÁN–PINTYE 2010.

Fábián László – Pintye Gábor: Ura. Történelmi és kulturális kalauz. – Ghid cultural și istoric. – Historical and cultural guide. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza 2010.

FARKAS 1996.

Farkas József: A székely hadosztály Mátészalka környéki harcairól szelíden. *Ethnica, Mátészalka–Debrecen* 1996.

GAÁL 1932.

Dr. Gaál Endre: Szatmárvármegye régen és most. In: Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete (Trianon után). Szerk. Dömjén Miklós. Szerző kiadása, Budapest [1932].

GÖNDÖR–BALÁZS 1937.

Göndör Gyula – Balász Gizella: A csengeri izraelita iskola története. In: Csenger Nagyközség Monográfiája. Csenger 1937. Kézirat. Csenger Helytörténeti Múzeum.

kgy.

Csenger Község képviselő-testületének jegyzőkönyve V/11. I–II. MNL Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár.

KORÉH 1930.

Koréh Endre: „Erdélyért”. A székely hadosztály és dandár története 1918–1919. Makkay Kiadó, Budapest 1930.

KRATOCHVILL 1929.

Kratochvill Károly: Székelyek az ellenforradalomban. Kézirat. Református Főiskola Könyvtára, Debrecen ltsz. I. 3141.

NÉPSZÁMLÁLÁS 1912.

A Magyar Szent Korona Országainak 1910 évi Népszámlálása. Első rész. A népesség fő adatai. Atheneaum, Budapest 1912.

SOMOGYVÁRI 1941.

Somogyvári Gyula: És Mihály harcolt. II. Vitéz Somogyvári Gyula munkái. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest 1941.

SZÁSZ 1986.

Szász Zoltán: A szocialista alternatíva: a tanácsköztársaság. In: Erdély története. III. Szerk. Szász Zoltán. Akadémiai Kiadó, Budapest 1986. 1724–1728.

FÁBIÁN László

Helytörténeti Múzeum

H–4765 Csenger

Hősök tere 3.

e-mail: fabi.laci.jani@gmail.com

A country falling apart from worm's-eye view

In the autumn of 1918, Hungary lost the World War. Impacts of internal decay, revolution, provisions of the Károlyi government, general chaos and pauperdom could be well traced also in the province. We can follow this from the records of the Csenger municipal council from 1918–1919, thus observing from the worm's-eye view the national events: from the taking the oath of office to the Károlyi government through communist republic to the Romanian occupation. Through the pages of the council's records and contemporary articles from the newspapers of Szatmár County we learn about the impatience growing out from deteriorating supplies, atrocities and the everyday struggle of the municipal leaders.

László FÁBIÁN

Museum of Local History

H–4765 Csenger

Hősök tere 3.

e-mail: fabi.laci.jani@gmail.com

